

ЗНАННЯ — сукупність відомостей, набутих у процесі повсякденного досвіду, навчання та спеціальних способів дослідження. Розрізняють З.: а) повсякденне, здобуте внаслідок повсякден. життєвого досвіду, починаючи з раннього дитинства; б) спеціальне, зокрема наук., яке здобувають спец. методами, фіксують за допомогою спец. мов і засвоюють шляхом навч. як особливого способу діяльності; в) практичне, яке виявляється в З. та умінні щось робити, належним чином поводитися та діяти у певній ситуації. Практик. З. може бути як повсякденним, так і професійним (напр., володіння спец. уміннями та технологіями). У розрізненні повсякден. і наук. З. йдеться про взаємопов'язані, але відмінні способи засвоєння, здобування та фіксування З. За допомогою першого кожен з нас оволодіває початк. З. мови, запам'ятовує і зберігає в пам'яті враження, значення термінів, знаків, почутих чи прочитаних текстів, дізнається завдяки влас. досвіду та від інших відомості про властивості речей, зв'язки між речами і подіями, засвоює практик. З. Поняття «З.» пов'язане із запам'ятовуванням та збереженням чогось у пам'яті. Навіть у випадку практик. З. зберігання набутих звичок можна вважати різновидом пам'яті. Винайдення різних способів фіксування З. полегшило збереження, накопичення і передавання З. У дослідж. З. виділяють три осн. значення: а) З. об'єктне, З.-впізнання; б) З. пропозиційне (від лат. *propositio* — речення, твердження; «Я знаю, що Київ розташований на Дніпрі»); в) З. практичне, З.-уміння («Я знаю, як це зробити»). У деяких європ. мовах для позначення З. як впізнання використовують одне слово, а у двох ін. значеннях — інше (франц. *connaître/savoir*, нім. *kennen/wissen*). В англ. мові у всіх трьох значеннях вживають слово *knowledge*, різницю між ними позначають додаванням сполучників *of, that, how*. В укр. мові у першому випадку використовують прямий додаток «знаю щось», у двох інших — «знаю, що ...» і «знаю, як ...». Оскільки два ін. значення слова «З.» можна звести до пропозиційного (хоча це питання дискусійне), то це дозволяє обґрунтувати заг. поняття «З.». У пошуку заг. поняття «З.» вказують переважно на Платона, який визначив З. (грец. *ἐπιστήμη*) як виправдану віру, на протиположність просто вірі (докса). Визначення Платона є достатньо широким і чинним у випадку різних видів З. Справді, про З. із певністю можемо казати, коли існує спосіб перевірки наявності певного З. Слово «перевірка» прямо вказує, що зі З. маємо справу тоді, коли людина здатна виправдати, підтвердити свою віру у те, що вона знає. Спосіб перевірки чи підтвердження має бути надіндивідуальним, інтерсуб'єктивним, прийнятним для ін. людей. Таке поняття «З.» охоплює

різні значення слова «З.» у звич. мовах і використовується у пед. практиці, де важливим показником засвоєння З. є відповідні способи перевірки. Зрозуміло, що для практик. З. недостатньо, щоб учень розказав про послідовність дій, оскільки це ще не свідчить, що він має знання-уміння, відповідні практик. навички. Ми користуємося великим обсягом З., за перевірку яких не відповідаємо: в одних випадках кажемо, що йдеться про загальновідомі факти, поняття, ідеї, гіпотези, теорії, в ін. — посилаємося на певне джерело інформації. Іноді комусь із нас вказують на помилку, що стала наслідком використання ненадій. джерела інформації. «Загальновідоме» часто ставлять під питання, зокрема окремі наук. поняття, теорії, гіпотези. У сучас. дослідж. згадане визначення З. Платоном представляють як таке, що містить три складники: а) існує певний стан речей — *p*; б) деякий суб'єкт *S* (особа чи група осіб), по-перше, вірить у *p* (вірить, що стан речей є саме таким, а не іншим); в) по-друге, *S* здатний навести надійні докази (підстави), чому він вірить у *p*. Остання вимога стала у новіт. **епістемології** предметом дискусії. Відомі випадки, коли певне наук. відкриття стало наслідком хибної гіпотези (алхімія та ідея флогістону) або здогаду, інтуїції, коли належне обґрунтування певного наук. відкриття було запропоноване згодом. Фактично оцінка того, що є З., а що ні, багатомірна. Часом вирішальною є практик. ефективність, хоча їй може бракувати теор. обґрунтування. У деяких теоріях наголошують, що в принципі не існує З., істинність якого була б доведена остаточно і назавжди. Будь-яке знання не гарантоване від спростування (концепція фалібелізму). Найбільш відома серед них — еволюц. епістемологія К. Поппера. Не дивлячись на її критику, теза, що здобуття З. зорієнтоване на високий ступ. вірогідності, а не на знаходження непоруш. фундаменту, більше відповідає способу здобуття як повсякден., так і наук. З. Як показав Т. Кун у дослідж. з соціології З., науковці оцінюють, що є З. у даній галузі, керуючись відповід. парадигмами. Навіть якщо їхньою поперед. настановою є випробування різних методологій, вони, зрештою, змушені віддавати перевагу одним методологіям, на протиположність іншим. Сказане не означає, що заг. поняття «З.» і його обґрунтування є чимось зайвим, але воно є радше певною регулятив. ідеєю, що зазнає змін разом зі зміною обсягу З. Поняття «З.» (поряд з ін. найбільш засадничими — «буття», «свідомість», «розуміння», «істина», «цінність») належить до гранич. понять мислення, які змінюються разом з істор. зміною усвідомлення нами самих себе і світу, в якому живемо. Радикал. розширення обсягу поняття «З.» відбулося внаслідок критики природоцентрич. епістемології, виразником

якої був передусім *позитивізм* та логіч. позитивізм. Поставала проблема, наскільки можливе обґрунтування цінностей як основи етики, норматив. засад *гуманітарних наук* та як співвідносяться об'єктивне й суб'єктивне в інтерпретаціях. Істини природн. наук ціннісно-нейтральні: їх з однаковим успіхом можна використовувати для досягнення як доброї, так і злої мети. Тим часом гуманітарне З., включаючи філософію, не є ціннісно-нейтральним. Хоча гуманітарні науки містять також ціннісно-нейтральне З., але водночас вони відповідають на питання вибору кращих життєвих перспектив особами, націями, цивілізаціями і людством загалом. Вони націлені на обґрунтування цінностей, зокрема на зміну цінніс. переконань, особливо в ситуаціях радикал. сусп. перетворень (напр., перехід від тоталітар. імперії, якою був СРСР, до нац. і демократ. держави). Зміни у масовій свідомості пострад. суспільств незалеж. держав, що виникли внаслідок розпаду СРСР, мають характер симбіозу успадков. способів мислення з певними елементами оновлення. Йдеться про утвердження універсаліст. макроетики, покликаної регулювати взаємини між культурами, націями та цивілізаціями в епоху «після імперій». Така етика містить настанову, що обов'язком сучас. людини є не тільки захист природ., а й культур. різноманітності світу, зокрема захист самобут. культур від поглинання

їх сильнішими. Настанови універсаліст. макроетики мали б спонукати українців до відродження культур. самобутності та утвердження нац. ідентичності. Однією з причин, чому цього не відбувається, є те, що гуманітарне З., пропонуване у системі освіти України (за винятком окремих ентузіастів), не націлене на перетворення в сусп. свідомості та цінніс. переконаннях пострад. суспільств.

Рекомендована література

1. E. Gettier. Is Iustified True Belief Knowledge? // Analysis. 1963. № 23;
2. K. R. Popper. Conjectures and Refutations. New York, 1963;
3. R. Merton. The Sociology of Science. Chicago; London, 1973;
4. Кун К. Т. Структура научных революций. Москва, 1977;
5. S. Woolgar. Science: The Very Idea. London; New York, 1988;
6. Апелъ К.-О. Етноетика та універсалістська макроетика: суперечність чи доповнювальність // Ермоленко А. М. Комунікативна практична філософія. К., 1999.

В. С. Лісовий

Бібліографічний опис:

Знання / В. С. Лісовий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-16856>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).